

GROŽINIO TEKSTO (PROZOS ir EILĖRAŠČIO) SKAITYMAS IR SUPRATIMAS III–IV KLASĖJE

Doc. dr. Elena Marcelionienė

Paskaitos tikslas – aptarti grožinių tekstų skaitymo (plačiaja prasme) problemas humanistinės/sąveikos ugdymo paradigmos kontekste: atskleisti šiuolaikinę skaitymo sampratą, kas trukdo vaikui suprasti skaitomą tekstą, kokių skaitymo gebėjimų siekiame, kokias skaitymo mokymo/si strategijas pasirenkame.

SKATYMO REIKŠMĖ VAIKUI

Pagrindinis skaitymo svarbą pagrindžiantis ir apibendrinantis argumentas būtų – be skaitymo negalima vaiko saviugda, kuri yra „esminė jo paties tapimo, jo kelio į brandą dalis“ (*Lukšienė M. Jungtys. V.: Alma littera, 2013, p. 332*).

Be gebėjimo skaityti būtų neįmanoma ir pati švietimo misija – „suteikti <...> asmeniui savarankiško ir aktyvaus gyvenimo pagrindus, padėti nuolat tobulinti savo gebėjimus tapti visaverčiu demokratinės visuomenės nariu, aktyviai dalyvaujančiu socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime“ (*Valstybinė švietimo 2013 – 2022 metų strategija. Patv. LRS 2013 . gruodžio 23 d. nutarimu Nr. XII – 745*).

Vytautė Žilinskaitė:

„...dar niekada mūsų vaikų nesupo tiek tamsių pagundų, kurioms, žiūrėk, net ir jų tėvai kartais neatsispiria. Čia ir turėtų padėti knyga – sumaniai parinkta ir laiku įduota, kol jos neužgožė menkaverčiai pakaitalai iš virtualiosios virtuvės. Nes kuo labiau stulbinantys ir viliojantys technikos laimėjimai, tuo lauko gėlelė tampa nuostabesnė, paslaptingesnė ir širdžiai mielesnė – kaip ir gėrį teigianti knyga“ (*Žilinskaitė V. O kilti oi kaip nelengva. Pasisakymas gavus Geriausios 2006 m vaikų knygos ir Vaikų literatūros premiją. Rubinaitis. 2007. Nr. 2 (42), p. 1).*

Kęstutis Urba: „Suprantama, mūsų laikais literatūra nėra vienintelis įrankis pasaulio įvairovei pažinti. Paprasčiau, patogiau įsijungti televizorių ir grožėtis egzotiškais vaizdais. Tačiau jausenos, psichologijos, pasaulėžiūrų įvairovės niekas geriau neperteiks kaip knyga“ (*Urba K. Koks įvairus pasaulis! Rubinaitis. 2008. Nr. 3 (47), p. 1).*

ŠIUOLAIKINĖ SKAITYMO SAMPRATA

- **Skaitymas** – individo gebėjimas suprasti, apmąstyti rašytinius tekstus, juos vertinti ir jais naudotis, siekiant įgyvendinti savo tikslus, plėsti žinias ir galimybes bei veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime. (PIRLS, 2001)
- **Skaitymas** – gebėjimas suprasti ir naudoti tas rašytinės kalbos formas, kurios reikalingos gyvenant visuomenėje ir / arba vertingos individui. (PIRLS, 2011)

ŠIUOLAIKINĖ SKAITYMO SAMPRATA

- „**Skaitymas** – tai prasmės kūrimo ir problemų sprendimo veikla, kuri yra juo našesnė ir lankstesnė, juo dažniau yra taikoma.“ (M. Clay)
- „**Skaitytojas** ne tik atkuria puslapyje surašytus žodžius, bet ir iš teksto konstruoja reikšmę. Reikšmė yra tai, kas aktyviai kuriama, o ne kas pasyviai gaunama.“(D. Buehl)
- **Skaitymas** - skaitomų tekstų (ar jų atitikmenų, pvz., schemų, žemėlapių ir kt.) supratimas ir naudojimas materialia ir dvasine prasme.

Kas trukdo vaikui suprasti skaitomą tekstą?

- Prasta skaitymo technika.
- Nedidelė vaiko gyvenimiška patirtis kurioje nors srityje.
- Skurdus žodynas, turimos kalbos spragos, neišlavinta rišli kalba.
- Teksto struktūros nepažinimas.
- Menka skaitytojo patirtis.
- Skaitymo motyvacijos nebuvimas.

Grožinio teksto suvokimo proceso dalys:

- Rašto iškodavimas į sąvokas ir vaizdinius.
- Psichinių procesų įjungimas – regimųjų, girdimųjų, uoslės, lytėjimo įspūdžių ir atminties.
- Emocinių reakcijų ir sudėtingesnių psichinių procesų įjungimas: džiaugsmas, užuojauta, simpatija ir antipatija, baimė ir kt. jausmai, nuojauta, laukimas, pateisinimas, intuicija, spėjimas, vaizdinė paveikslų konkretizacija ir kt.
- Mąstymo įjungimas – turinio ir meninės formos vienovės supratimas.

Vaikui suvokiant grožinį tekstą dalyvauja jo jutimai, jausmai, vaizduotė, mąstymas.

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

1)teksto paskirties ir pobūdžio supratimas:

- Supranta grožinio teksto sąlygiškumą (autorius kuria vaizdus, o ne kopijuoja tikrovę) ir paskirtį – paveikti skaitytojo jausmus (pasigrožėti, jausti malonumą skaitant, išgyventi, stebėtis, susidomėti, patirti nepatirta ir t.t.),
- Supranta esminius grožinio ir negrožinio teksto skirtumus, skiria prozos, poezijos, dramos tekstus.
- Geba naujai skaitomą tekstą pagal pradinę nuovoką susieti su jau skaitytais tekštais.
- Paaiškina, kas pirmiausia sudomino ir paskatino perskatyti tekstą (pavadinimas, iliustracijos, pradžia ir kt.).

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

2) išorinių teksto požymių (grafinio pavidalo) supratimas:

- Mato teksto grafinio pavidalo išskirtinumus (šrifto, eilučių išdėstymo) ir paaiškina jų paskirtį.
- Supranta, kaip vizualiai ir kodėl ilgesnis tekstas suskirstytas į dalis.
- Randa, kuriai teksto daliai skirta iliustracija, sugretina ir palygina tekstą ir iliustraciją.
- Apmąsto ir papasakoja, kaip ir kodėl iliustruotų kūrinį ar jo ištrauką.
- Geba palyginti skirtingų iliustratorių (pvz., klasės draugų) to paties kūrinio iliustracijas.
- Žino žymiausių vaikų knygų dailininkų pavardes, atpažįsta jų braižą.

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

3) teksto pavadinimo supratimas:

- Pagal pavadinimą supranta ir gali nusakyti kūrinio temą.
- Sugalvoja arba iš pateiktųjų atrenka teksto pavadinimą.
- Gretindamas tekstą ir pavadinimą supranta, kada pavadinimu išreikšta teksto tema, kada pagrindinė mintis, o kada abi kartu arba įvardijama sprendžiama problema.
- Supranta ir paaiškina, kodėl pateiktas pavadinimas netinka tekstui. (Šios dvi užduotys reikalauja giliai suvokti skaitomą tekstą, padaryti išvadą apie pavadinimą).

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

4) prie teksto pateikiamų paaiškinimų, išnašų supratimas:

- Supranta, kodėl prie kūrinio pateikti paaiškinimai, juos atidžiai skaito ir susieja su kūrinio tekstu: geba pagal juos atstatyti trūkstamą pasakojimo dalį (pvz., paaiškinti, kas buvo prieš vaizduojamus įvykius, t.y. įvykių priešistoriją, papildyti veikėjo paveikslą, praplėsti laiko ir erdvės supratimą). (Integruoja dviejų tekstų – paaiškinančio ir kūrinio – informaciją.)
- Pasinaudoja teksto išnašomis aiškindamasis nežinomus žodžius, kad geriau suprastų kūrinį.
- Analizuodamas kūrinį tikslingai naudojasi greta teksto parašytais klausimais ar pastabomis.

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

5) grožinio teksto nuoseklumo, sąryšingumo, užbaigtumo supratimas:

- Lygindamas ir susiedamas kelias įvykio grandis (teksto dalis) pastebi teksto nenuoseklumus (trūksta kurios nors loginės grandies), sukeistas teksto dalis (kritiškai vertina tekstą).
- Randa (atsirenka) kiekvienoje kūrinio dalyje tai, kas svarbiausia, ir sudaro teksto (dažniausiai prozos) planą (žymisi tekste, sudaro paveikslėlių, schemų, pavadinimų, konstatuojamųjų sakinių, klausimų ir kt. forma).
- Supranta, kas pasakoma pirmuoju, paskutiniu teksto sakiniu. Susieja pirmą (pirmuosius) ir paskutinį (paskutinius) teksto sakinius ir paaiškina, kaip jie siejasi.
- Pasako, kas tekste įvardijama įvardžiais.

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

6) grožinio teksto temos supratimas:

- Randa teksto temą, išreikštą pavadinimu, pasakotojo ar veikėjo sakiniu, paaiškina ją.
- Žinodamas temą pasako savo lūkesčius – ko tikisi iš teksto.
- Geba suformuluoti teksto temą remdamasis teksto pradžioje pateikta informacija, po išsamios viso teksto analizės patikslina temą.
- Geba palyginti savo ir draugų, mokytojo suformuluotas temas, atsirinkti tiksliausią.
- Geba palyginti dviejų ir daugiau tekstų temas.

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

7) grožinio teksto problemos ir pagrindinės minties supratimas:

- Susiedamas visus teksto komponentus supranta ir pasako kūrinyje keliamą problemą, jeigu ji nėra labai užslėpta.
- Geba kelti hipotezę, kaip galima kitaip išspręsti aptartą problemą.
- Randa tekste aiškiai išreikštą pagrindinę mintį. Paaiškina šią rašytojo išvadą.
- Geba apibendrinti tekste keliamas mintis, padaryti išvadą ir suformuluoti pagrindinę mintį.
- Geba palyginti savo ir draugų, mokytojo pasiūlytus variantus, atsirinkti tiksliausią formuluotę.
- Geba palyginti dviejų ar daugiau tekstų pagrindines mintis.

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

8) svarbiausių grožinio teksto turinio elementų atpažinimas:

- Išvardija veikėjus, skiria pagrindinį ir antraeilį, paaiškina ryšius tarp veikėjų, apmąsto jų ypatybes...
- Išvardija pasakojimo įvykius, supranta jų nuoseklumą, susieja kelis įvykius, juos vertina...
- Randa veiksmo vietos aprašymą arba jo detales...
- Randa tekste nuorodas į vaizduojamą laiką...
- Atpažįsta kūrinio pasakotoją.

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

9) grožinio teksto kalba:

- Randa ir paaiškina kalbos stilistinių priemonių (vaizdingų žodžių, posakių, sinonimų, antonimų, palyginimų ir kt.) vartojimą grožiniame tekste.
- „Nepraeina“ pro nežinomus teksto žodžius, nori ir geba juos išsiaiškinti.
- Suvokia pačias ryškiausias rašytojo kalbos ypatybes.

Grožinio teksto suvokimo gebėjimai

10) grožinio teksto vertinimas:

- Geba interpretuoti ir integruoti su gyvenimiška patirtimi grožinio teksto pagrindinę mintį (idėją).
- Geba suprasti ir paaiškinti grožinio teksto nuotaiką, jos keitimąsi, išsakyti sukeltus jausmus, mintis, paaiškinti viso to priežastis.
- Supranta, kodėl perskaitytas tekstas yra vertingas (ar nevertingas) jau anksčiau skaitytų kūrinių kontekste.
- Paaiškina, kuo, jo manymu, šis autorius išsiskiria iš kitų.
- Pasirinktu aspektu lygina du tekstus ir daro išvadas apie juos – vertina pateikdamas savo argumentus, pagrįstus tekstų medžiaga ir skaitytojo bei gyvenimiška patirtimi.

Eilėraščio analizės „abėcėlė“

*Kur tik žiūri, vis gražu: žalia, liekna, gryna!
Kur tik uostai, vis miela: giria nosj trina!
Kur tik klausai, vis linksma: šlama, ūžia, siaudžia!
Ką tik jauti, vis ramu: širdj glosto, griaudžia!
Minkštučiukai samanų patalai ištiesti
Galvą j save traukia ir liula užliesti.
Uogienojai kaip rūtos kelmais kelmais želia,
Juodas, raudonas uogas išsirpusias kelia.*
A. Baranauskas

Regimieji
įspūdžiai

Uodžiamieji
įspūdžiai

Girdimieji
įspūdžiai

Jausmai/
emociniai
įspūdžiai

Lytos įspūdžiai

Skonio
įspūdžiai

EILĖRAŠČIO ANALIZĖS PLANAS

I. **Ką pajautei** perskaitęs ar išgirdęs eilėraštį? Nebijok pasakyti, jeigu ir labai keistai jauteisi arba nieko nejautei.

II. Ar girdėjai daugiau šio poeto, poetės eilėraščių? Gal žinai eilėraščių panašia tema? Išsiaiškink, iš kokio rinkinio šis eilėraštis...

III. Įsivaizduok, kad šis eilėraštis turi duris, atverk jas ir įdėmiai žvalgykis, klausykis, uosk, jausk...

1. Ką matai?

a) kokius daiktus, reiškinius?(mišką, lauką, miesto gatvę, jūrą, vaikus, paukščius, gėles, bites, ...; žaibą, audrą, rytą, pavasarį, rudenį, žiemą,...);

b) kokias spalvas? (šviesias, tamsias, žalią, rausvą, geltoną, auksinę, purviną, ...)

c) kokias formas, dydžius? (apvalus, didelis, trupinėlis, ...)

2. **Ką girdi?** (vėją, bangų šniokštimą, paukščių balsus, vaiko juoką, miesto triukšmą, lietu, muziką, ...)

3. **Ką gali užuosti?** (gėlių kvapą, medų, dūmus, ...)

4. **Ką gali palytėti, apčiuopti?** (švelnias mamos rankas, šaltą akmenį, minkštas samanas, medžio žievę, švelnų kailiuką, ...).

5. **Kokį skonį gali pajusti?** (saldu, sūru, kartu, ...)

6. **Ką jauti?** (gerumą, meilę, liūdesį, pyktį, pasididžiavimą, nuobodulį, džiaugsmą, ...)

7. **Kas kalba eilėraštyje ir į ką kreipiasi?** (vaikas, stirniukas, gėlė, medis...; į vaikus, į medį, į žolę, į ..., į nežinomą, bet jaučiamą skaitytoją).

8. **Kaip sudėlioti eilėraščio vaizdai?** Tarsi grandinė (vienas po kito)? Tarsi rėmas (pabaigoje pasikartoja pradžios vaizdas)?

9. **Kas eilėraštyje yra iš tikrovės** (dabartinio gyvenimo), **iš istorijos, iš pasakos, iš mitologijos** (protėvių pasakojimų, tikėjimo), **iš Biblijos, ...)?**

10. **Kokia eilėraščio kalba?** (eilučių sąskambiai, vaizdingi žodžiai, palyginimai, ...; gal gali pasakyti, ką reiškia (simbolizuoja) perkeltinės reikšmės žodžiai?)

III. **Kodėl**, tavo manymu, **buvo verta šį eilėraštį skaityti?**

(Remtasi R. Tūtlytės knyga „Eilėraščio skaitymas“)

Kas yra skaitymo strategija?

- mokytojo parinktas ar mokinio pasirinktas sąveikos su tekstu būdas
- teksto skaitymo pakopos
- teksto skaitymo tipas
- skaitymo metodas
- teksto skaitymo kelias
- aktyvus darbo planas

Skaitymo strategijų grupės (tipai)

- dominuoja teksto skaitymas
- daug kalbama
- daug žaidžiama, piešiama, konstruojama ir pan.
- daug vaidinama, inscenizuojama
- dominuoja rašymas

Skaitymo mokymo principai:

Susiję su teksto ypatumais:

- tikslingumo
- atidumo tekstui
- atrankos
- sąlygiškumo (analizuojama situacijos vaizdavimas, o ne pati situacija)
- tekstų įvairovės

Susiję su ugdymo procesu:

- konstruktyvizmo
- mokinio vaidmens supratimo
- mokinio interesų paisymo
- mokytojo – aktyvaus proceso dalyvio
- strategijų įvairovės
- mokinio žodyno plėtimo
- atsiskaitymo formų įvairovės
- formuojamojo vertinimo

Literatūra

- Becker S. H. 99 neue Lesetipps. Klett / Kallmeyer, 2012.
- Buehl D. Interaktyviojo mokymosi strategijos. V.: Garnelis, 2004.
- Charlton B.C. Neformaliojo vertinimo strategijos. V.: Tyto alba, 2007.
- Kammer M. Wege zum Text. Schneider Verlag Hohengehren GmbH, 2004.
- Tarptautinis skaitymo gebėjimų tyrimas PIRLS 2011. Ataskaita. 4 klasė. Nacionalinis egzaminų centras. V.: 2012.
- Tūtlytė R. Eilėraščio skaitymas. V.: Gimtasis žodis, 1996.